

**AKŞEMSETTİNZÂDE HAMDULLAH HAMDÎ'NİN “YUSUF VE LEYHA”
MESNEVİSİ ÜZERİNE BİÇİMBİLİMSEL BİR İNCELEME**

İlknur AY

Özet

Biçimbilimsel çözümleme yöntemi, yazar ve dönem gibi metin dışı bütün unsurları bir tarafa bırakarak sadece metin içi unsurlarla ilgilenen bir inceleme yöntemidir. Bu sebeple biçimbilimsel yöntemle yapılan incelemelerde anlatıyı meydana getiren unsurların her birisinin metin içindeki değerinin ve bu unsurların birbirleriyle ilişkilerinin tespit edilmesi büyük önem taşır. Biz de bu çalışmamızda anlatma esasına dayalı bir metin örneği olan “Yusuf ve Züleyha” mesnevisini biçimbilimsel yöntemle inceleyerek, mesnevinin yapısını meydana getiren unsurların metin içindeki işlevlerini ayrı ayrı ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Yapı, anlatı, mesnevi, biçimbilimsel yöntem, Yusuf ve Züleyha.

**A MORPHOLOGICAL EXAMINATION ON AKŞEMSETTİNZÂDE
HAMDULLAH HAMDÎ'S “YUSUF AND ZÜLEYHA” MESNEVİ**

Abstract

Morphological analysis is a research method which is only interested in elements in the text by setting aside all the non-text elements such as author and term. Therefore in researches which are made with this morphological method it is very important to determine the value in the text of the each elements forming the described and the relations of these elements with each other. In this study we've examining “Yusuf and Züleyha” mesnevis with morphological method, tried to introduce the functions in the text of the elements forming the structure of mesnevis seperately.

Key words: Structure, narrative, mesnevi, morphological method, Yusuf and Züleyha.

Giriş

Türk edebiyatında dinî, efsanevî ya da tarihî bazı şahsiyetler çoğu zaman yazar ve şairlerimiz tarafından ideal bir tip olarak ele alınarak okuyucuya sunulmuştur. Bunlardan birisi de güzelliğin ve masumiyetin sembolü olan Hz. Yusuf'tur. Hz. Yusuf Nurullah Çetin'e (2003: 108) göre her zaman edebiyatımızda "*yakışıklılığı, haksızlığa uğrayıp sonra masumluğunun ortaya çıkması, yöneticiliği, kurtarıcı kişiliği, adaleti gibi pek çok özelliğiyle kendisine gönderme yapılan meşhur bir ilkörnekte*" olmuştur. Yine onun ibret verici hayat hikâyesi de birçok sanatçının eserine mevzu teşkil etmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de "ahsenü'l-kasas" yani "en güzel kıssa" (Yazır, 1971: 2845) adıyla anılan bu hikâyeye Türk edebiyatında ilk defa Şair Ali tarafından dörtlükler hâlinde ve hece ölçüsüyle yazılmıştır (İslâm Ansiklopedisi, 1993: 443). Sonrasında ise, hece ölçüsüyle yazılan metinlerin yerini aruz vezniyle yazılan mesneviler almıştır. XIV. ve XIX. yy. arasında bu mevzudan ilham alıp mesnevi meydana getiren şairlerimizi şöyle sıralayabiliriz: Sule Fakih, Ahmedî, Şeyhoğlu Mustafa, Kırımlı Abdulmecid, Dür Big, Akşemsettinzâde Hamdullah Hamdî, Hataî, Çâkerî Sinan, Bihiştî Ahmed Sinan, Kemâl Paşaoğlu, Hamîdî, Bursalı Celîli, Likâî, Nimetullah, Taşlıcalı Yahya, Halife, Karamanlı Kâmi Mehmed, Ziyâi Yusuf Çelebi, Manastırlı Kadı Sinan, Akşehirli Gubârî Abdurrahman, Bursalı Havaî Mustafa, Bağdatlı Zihnî Abdüddelil, Rif'atî, Abdülhay, Havaî Abdurrahman, Köprülüzâde Es'ad Paşa, Ahmed Mürşîdî, Molla Hasan, Süleyman Tevfik Bey, Mehmet İzzet Paşa (Deniz, 1998: 54-55).

Bu sıralanan şairlerden Hamdullah Hamdî'nin "Yusuf ve Züleyha" adlı eserinin bu konuda yazılmış mesnevilerin en hacimli olduğu ifade edilmiştir (Tombak ve Özyapıcı, 2005: 9). Altı mesnevi yazarak bir hamse meydana getiren Hamdullah Hamdî'nin "Yusuf ve Züleyha" adlı mesnevisi onun en meşhur eseridir (Banarlı, 1983: 476). Yazarın samimi bir üslûpla meydana getirdiği bu eseri yıllarca beğeniyle okunmuş, hatta günümüz Türkçesine çevrilerek bugünün okuruna dahi hitap etmeyi başarmıştır. Bu sebeple biz bu çalışmamızda Hamdî'nin bu değerli eserini esas alarak onu biçimbilimsel açıdan tahlil etmeye çalışacağız. Böylelikle eserin niçin bu kadar sevildiğini de ortaya koyabiliriz. Ancak burada esere yönelik biçimbilimsel incelememize geçmeden önce bu yönteme kısaca değinmemizde sanırız fayda vardır.

Biçimbilimsel çözümleme yöntemi, metni tamamlanmış bir yapı olarak kabul eden ve yalnızca metnin kendi iç işleyişine önem veren bir çözümleme yöntemidir. Bu yöntemden bahsedildiğinde akla gelen ilk isimlerden birisi bir Rus halkbilimcisi olan Vladimir Propp'tur. O "Masalın Biçimbilimi" adlı eserinde bu yöntemi kullanarak halk masallarını oluşturan temel kurallara ulaşmayı amaçlamıştır. Bunu yaparken de öncelikle masalı masal kılan nitelikler üzerinde durmuştur. Zaten Propp'a (2008: 8) göre de "Masalın kökeni sorununu aydınlatmadan önce, masalın ne olduğunun bilinmesinin gerektiği bir gerçektir." O bu kanaatine uygun bir şekilde masalı kesitlere ayırıp onu oluşturan ögeler arasında ilişkiler kurmuş ve böylelikle temel dizgeye ulaşmaya çalışmıştır. Bu açıdan Propp'un ortaya koyduğu bu yöntem yapısal eleştiri kuramı üzerinde etkili olmuştur. Çünkü yapısalci eleştiride de yüzey yapıdan derin yapıya, yani temel dizgeye ulaşmak esastır. Ayşegül Yüksel'e (1995: 47) göre, "Yapısalci yaklaşım, bütünün parçalarına olan mantıksal önceliğine ağırlık verir. Bütün ve parça doğru olarak ancak parçalar arasındaki ilişkiler bağlamında açıklanabilir. Bu da bütünün önce 'parçalara ayrılması', sınıflandırılması, üst ve alt birimler biçiminde sıralanması ve sonra da 'yeniden kurulması' yoluyla gerçekleşebilir." Aslında hem biçimbilimsel yöntem hem de yapısalci eleştiri kuramı Saussure'ün dil/söz, eşzamanlılık/artzamanlılık, gösteren/gösterilen gibi kavramlarından faydalanılarak ortaya çıkmıştır.

Bir dilbilimci olan Saussure, dili göstergelerden oluşmuş bir dizge olarak kabul etmiştir (Erkman-Akerson, 2005: 60). Biçimbilimciler de metni cümle gibi ögelerden oluşmuş bir yapı olarak ele alıp onun biçimsel özelliği üzerinde durmuşlar, yani tamamiyle eserin estetik yönüyle ilgilenmişlerdir. Rus biçimciliği ve yapısalcılığını birleştiren Roman Jakobson (2008:7) da bu konuda şöyle söyler: "Edebiyat biliminin nesnesi, edebiyat değil edebiliktir." Yine Todorov'a (2008: 37) göre de "Poetikanın nesnesi, edebi yapının kendisi değildir: Poetikanın sorgulamaya tabi tuttuğu şey, edebiyat söylemi denen o özgül söylemin özellikleridir." Bu ifâdelerden de anlaşılacağı üzere biçimbilim yöntemi metni oluşturan unsurların işlevselliği üzerinde durarak eserleri edebî kılan niteliklere ulaşmaya çalışır.

Biz de bu çalışmamızda biçimbilimsel yöntemi kullanarak bir mesneviyi anlatı seviyesine yükselten unsurları, dolayısıyla bir mesneviyi mesnevi yapan nitelikleri tespit etmeye çalıştık. Bunu yaparken de Yavuz Bayram'ın "Hüsn ü Aşk" mesnevisi üzerinde uyguladığı biçimbilimsel çözümleme plânından faydalandık. Yavuz Bayram (2009: 87-

103) bu çalışmada biçimbilimsel inceleme metodunun esaslarını “kesitler, sorunlar ve çözümleri, mekânlar, zaman, eylem alanları, aranan objeler ve şahıslar” olmak üzere yedi madde hâlinde belirlemiştir. Biz onun bu tasnifini takip etmekle birlikte bu maddeleri metnimiz açısından daha uygun hâle getirmek amacıyla bazı maddeleri bir arada ele alarak şu şekilde bir sıralama oluşturduk:

1- Yusuf ve Züleyha’da Kesitler

2-Yusuf ve Züleyha’da Şahıslar (Eyleyenler) ve Eylem Alanları

3- Yusuf ve Züleyha’da Aranan Objeler (Nesneler)

4-Yusuf ve Züleyha’da Sorunlar ve Çözümleri

5- Yusuf ve Züleyha’da Mekân ve Zaman

1-Yusuf ve Züleyha’da Kesitler

Yapısalcı çözümlemenin tanınmış simalarından biri olan Todorov (2008: 77) “Poetikaya Giriş” adlı eserinde “her metnin küçük birimlere bölünebileceği” önermesini dikkatlere sunar. Bu açıdan bir metin çözümlenebilir bir yapı olarak kabul edildiğinde yapılması gereken ilk işlem, onu kesitlere ayırmak olmalıdır. Ancak bir metni kesitlere ayırmak demek metni basit bir şekilde parçalamak değil, onu anlamlı birimlere ayırmak demektir. Bu aşama metin çözümlemesinin giriş basamağını temsil eder ve anlatının kurgu ile anlatı seviyesinin anlaşılmasında büyük kolaylık sağlar. Şimdi “Yusuf ve Züleyha” mesnevisini bir cümle gibi ele alarak onu anlamlı okuma birimlerine ayıracak olursak şu kesitleri elde ederiz:

1. Kesit (1-325): Besmele, hamd ü senâ, Allah’a yalvarış, Hz. Muhammed’in övgüsü ve mucizelerinin hatırlatılması, Hz. Ebu Bekir Sıddık’ın övgüsü, Hz. Osman’ın övgüsü, Hz. Ali’nin övgüsü, şairin babası Akşemseddin Hazretleri’ne övgüsü.

2. Kesit (326-340): Sebeb-i telif.

3.Kesit (341-425): Hz. Yusuf’un hikâyesinin başlangıcı(âgâz-ı destan), İshak peygamberin oğlu Hz. Yakub’un doğması, Hz. Yakub’un peygamber olması, Şam’a gitmesi ve Rahil ile evlenmesi, Rahil’in bebek beklemesi.

4. Kesit (426-462): Hz. Yusuf'un dünyaya gelmesi ve onun yüzünde peygamberlik nurunun parlaması.

5. Kesit (463-485): Hz. Yusuf'un Kenan'a göç etmesi ve kardeşi İs ile barışması.

6. Kesit (486-545): Bünyamin'in doğması, Rahil'in vefat etmesi ve Hz. Yusuf'un öksüz kalması.

7. Kesit (546-575): Hz. Yusuf'un bayramda süslenmesi ve kardeşlerinin ona karşı düşmanlık beslemesi.

8. Kesit (576-619): Hz. Yusuf'un keramet göstermesi, Hz. Yusuf'un rüya görmesi ve babasının onu uarması, Hz. Yusuf'un kardeşlerinin ona karşı dayanışması.

9. Kesit (620-744): Kardeşlerinin Hz. Yusuf'u babalarından ayırmak için plân yapmaları, Hz. Yusuf'u gezmeye götürme konusunda babalarını ikna etmeye çalışmaları, Hz. Yusuf'un babasından izin alması ve Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'a izin verdiği için pişman olması.

10. Kesit (745-990): Kardeşlerinin Hz. Yusuf'a eziyet edip onu kuyuya atmaları, Hz. Yusuf'un onlara hikmet diliyle konuşması.

11. Kesit (991-1059): Hz. Yusuf'un dert hikâyesinin söylenti sebebinin anlatılması.

12. Kesit (1060-1298): Kardeşlerinin Hz. Yusuf'un gömleğini kana bulayıp Hz. Yakub'a getirmeleri, Hz. Yakub'un Yusuf'u kurdun yediğine inanmaması, Hz. Yakub'un hüznle Kenan ilini dolaşması ve Cebail'in ona sabır etmeyi öğütlemesi, Hz. Yakub'un rüyasında Hz. Yusuf'u görmesi, Hz. Yakub'un üzüntüyle dertlenmesi ve sonrasında tövbe etmesi.

13. Kesit (1299-1507): Hz. Yusuf'un kardeşlerinin suçsuz kurdu avlayarak onu babalarına getirmeleri, kurdun konuşması ve iftiranın ortaya çıkması, Yehuda'nın kardeşlerine nasihat etmesi ve kardeşlerin Hz. Yusuf'u bulmak için çöle gittiklerinde şeytanın hilesine aldanmaları.

14. Kesit (1508-1782): Hz. Yusuf'un kuyudan çıkarılması ve bu sırada kardeşleriyle karşılaşması, Malik'in Yusuf'u kardeşlerinden köle olarak satın alması, Yusuf'un kardeşlerine vedâ etmesi.

15. Kesit (1783-1889): Hz. Yusuf'un çölde giderken kendisini deveden atıp annesinin mezarı üzerine kapanması, kervandaki kişilerin onu kaçtı zannederek ona eziyet etmesi, bu sebeple kervanın başına belâ yağması ve onların Hz. Yusuf'un değerini anlamaları.

16. Kesit (1890-2087): Hz. Yusuf'un Nablus Şehrine ulaşması ve yüzünün nuruyla şehirdekileri müslüman yapması, daha sonra Bisan, Askalan ve Arviş şehrine gelmesi, Nil Nehri'nin yanına ulaşması.

17. Kesit (2088-2280): Hz. Yusuf'un Mısır'a gelmesi, Malik'in ona ev yaptırması, Malik'in Hz. Yusuf'u halka göstermesi, Züleyha'nın bunu duyunca onu görmeye niyetlenmesi.

18. Kesit (2281-2589): Züleyha'nın hikâyesinin anlatılması, Züleyhâ'nın rüyasında Hz. Yusuf'u görmesi, onun hayaline aşık olması ve dertlenmesi, dadısının Züleyha'nın bu hâlini görüp ona nasihat etmesi, Taymus'un kızı Züleyha'nın derdinden haberdar olması.

19. Kesit (2590-2709): Züleyha'nın Hz. Yusuf'u ikinci kez rüyasında görmesi ve hastalanması, babasının bunun üzerine ona nasihat etmesi.

20. Kesit (2710-2771): Züleyha'nın Hz. Yusuf'u üçüncü kez rüyasında görmesi ve onun Mısır'da olduğunu öğrenmesi.

21. Kesit (2772-2838): Yedi ülke padişahlarının elçi gönderip Züleyha'yı istetmesi ve Züleyhanın onları reddetmesi.

22. Kesit (2839-2982): Züleyha'nın babası Taymus'un Mısır azizine haber göndererek Züleyha'yı onunla evlendirmek istediğini bildirmesi, Mısır azizinin bunu kabul etmesi ve Mısır elçisinin gelip Züleyha'yı Mısır'a götürmesi.

23. Kesit (2983-3025): Mısır azizinin çölde şenlik düzenletmesi ve Züleyha'yı karşılaması.

24. Kesit (3026-3081): Züleyha'nın Mısır azizini görerek yanlış kişi ile evlendiğini anlaması ve kaderine ağlaması.

25. Kesit (3082-3133): Kıtıfir'in Züleyha'yı Mısır'a götürmesi ve Mısır halkının onu karşılaması.

26. Kesit (3134-3211): Züleyha'nın Hz. Yusuf'tan ayrı ömür geçirmesi ve kavuşma ümidi ile Hz. Yusuf'u beklemesi.

27. Kesit (3212-3396): Malik'in Hz. Yusuf'u meydana çıkarıp satışa sunması ve Züleyha'nın onu görüp bayılması, Züleyha'nın Hz. Yusuf'u köle olarak alması.

28. Kesit (3397-3448): Malik'in Hz. Yusuf'u sattıktan sonra üzüntü duyması, Hz. Yusuf'un onunla konuşması.

29. Kesit (3449-3553): Melik Tabur Ari'nin kızı Bağıza'nın Hz. Yusuf ile konuşması.

30. Kesit (3554-3646): Züleyha'nın Hz. Yusuf ile arkadaş olması ve Hz. Yusuf'un ona hayatını anlatması.

31. Kesit (3647-3797): Hz. Yusuf'un karşılaştığı Arap tüccarla babasına haber göndermesi ve Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'un Mısır'da olduğunu öğrenmesi.

32. Kesit (3798-3829): Hz. Yusuf'un Züleyha'dan çobanlık istemesi.

33. Kesit (3830-3961): Züleyha'nın Hz. Yusuf'un derdi ile hüzünlenmesi, dadısının ona derdini sorması, Züleyha'nın dadısını Hz. Yusuf'a göndererek görüşme istemesi, Hz. Yusuf'un Züleyha'nın aşk derdinden uzak kalmayı istemesi.

34. Kesit (3962-4029): Züleyha'nın Hz. Yusuf'a aşkını haykırması, Hz. Yusuf'un ona nasihat etmesi.

35. Kesit (4030-4155): Züleyha'nın Hz. Yusuf'u bahçıvan yapıp ona güzel cariyeler teslim ederek Hz. Yusuf'u imtihan etmesi, Hz. Yusuf'un cariyelere nasihat ederek onları doğru yola çağırması.

36. Kesit (4156-4184): Züleyha'nın fesleğen ekmek bahanesiyle bağa gidip Hz. Yusuf'un bahçıvanlık yönüyle alay etmesi ve onu azarlaması.

37. Kesit (4185-4530): Züleyha'nın dadısına yalvarması, dadısının Hz. Yusuf'un ve Züleyha'nın resmiyle resim evi yaptırması, Züleyha'nın Hz. Yusuf'u تنها eve çağırıp yemek yeme bahanesiyle kavuşma istemesi ve Hz. Yusuf'un Züleyha'dan kaçması.

38. Kesit (4531-4636): Hz. Yusuf'un Züleyha'dan kaçarken Kıtıfir'e yakalanması ve Hz. Yusuf'a iftira etmesi, Kıtıfir'in ona inanıp Hz. Yusuf'u zindana attırmaya niyetlenmesi, bu sırada üç aylık bir çocuğun dile gelmesi ve Kıtıfir'e elbisenin yırtılma yönü hakkında nasihat etmesi, Kıtıfir'in çocuğun nasihatini üzerine elbisesinin arka taraftan yırtıldığını fark etmesi ve Hz. Yusuf'un haklı olduğunu anlayarak Züleyha'yı ayıplaması.

39. Kesit (4637-4812): Mısırlı kadınların Züleyha hakkında dedikodu yapmaları, Züleyha'nın dedikodu yapan kadınları yemeğe davet etmesi ve onların Hz. Yusuf'u gördüklerinde ellerini kesmeleri, sonrasında Mısırlı kadınların Züleyha'dan özür dileyerek Hz. Yusuf'a nasihat etmeleri.

40. Kesit (4813-4893): Züleyha'nın kendisine yönelik kınamalar karşısında Hz. Yusuf'u zindana attırması.

41. Kesit (4894-5073): Züleyha'nın Hz. Yusuf'u zindana gönderdiğine pişman olması ve ağlaması, Züleyha'nın dadısı ile birlikte zindana gidip Hz. Yusuf'u görmesi, Züleyha'nın köşkün penceresinden zindana bakması ve hasretle ağlaması.

42. Kesit (5074-5104): Hz. Yusuf'un zindandakilerin rüyalarını yorumlaması.

43. Kesit (5105-5178): Hz. Yusuf'un Mısır padişahının rüyasını yorumlaması ve zindandan çıkarılması, Züleyha'nın suçunu itiraf etmesi.

44. Kesit (5179-5233): Hz. Yusuf'un Mısır azizi olması.

45. Kesit (5234-5244): Kıtıfir'in vefat etmesi.

46. Kesit (5245-5315): Züleyha'nın mülkünü ve güzelliğini kaybetmesi.

47. Kesit (5316-5418): Züleyha'nın putları kırıp iman etmesi.

48. Kesit (5419-5479): Züleyha'nın Hz. Yusuf'un yanına gidip ondan dua etmesini istemesi, Hz. Yusuf'un duası ile Züleyha'nın eski güzelliğine kavuşması.

49. Kesit (5480-5530): Hz. Yusuf'un Cenab-ı Hakk'ın emri üzerine Züleyha'ya nikah kıyması.

50. Kesit (5531-5587): Züleyha'nın beşeri aşktan ilahi aşka ulaşması ve Hz. Yusuf'un ona ibadethane yaptırması.

51. Kesit (5588-5676): Hz. Yusuf'un Mısır halkına yardım etmesi ve onları iman etmeye çağırması.

52. Kesit (5677-5750): Mısır azizinin cömertliğini duyan Hz. Yusuf'un kardeşlerinin Mısır'a gelmeleri ve Hz. Yusuf'un onlardan Bünyamin'i de Mısır'a getirmelerini istemesi.

53. Kesit (5751-5804): Hz. Yusuf'un kardeşlerinin ikinci defa Mısır'a gelmeleri ve yanlarında Bünyamin'i getirmeleri, Hz. Yusuf'un Bünyamin'e sırrını söylemesi.

54. Kesit (5805-5887): Hz. Yusuf'un kardeşi Bünyamin'i yanında tutmak için kıymetli tahıl ölçeğini onun yüküne saklaması ve bu sebeple onu alıkoyması.

55. Kesit (5888-5954): Hz. Yusuf'un kardeşlerinin Hz. Yakub'a Bünyamin'in Mısır'da kaldığını ve bunun sebebini anlatmaları.

56. Kesit (5955-5977): Hz. Yakub'un hüzünlenmesi ve bir mektup yazarak çocuklarıyla Mısır'a göndermesi.

57. Kesit (5978-6029): Hz. Yusuf'un kardeşlerini affetmesi ve babasına gömleğini göndermesi.

58. Kesit (6030-6092): Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'un gömleğini yüzüne sürmesi ve gözlerinin açılması, Hz. Yakub'un Mısır'a giderek Hz. Yusuf'a kavuşması.

59. Kesit (6093-6146): Hz. Yakub'un vefat etmesi, Hz. Yusuf'un rüyasında annesini ve babasını görünce Cenab-ı Hakk'a yalvarması ve kavuşmak için dua etmesi.

60. Kesit (6147-6225): Hz. Yusuf'un vefat etmesi ve Züleyha'nın onun kabrine kapanıp ruhunu teslim etmesi.

(Yukarıda kesitlerden sonra parantez içinde verilen rakamlar, bu kesitlerin mesnevinin hangi beyitleri arasında yer aldığını ifade etmektedir.)

Bu şekilde bir metnin kesitlere ayrılması aynı zamanda o metnin özetlenmesine de olanak sağladığından mesnevinin kesitlerinden yola çıkarak "Yusuf ile Züleyha" adlı eseri şöyle özetlememiz mümkündür:

Mekke'de yaşayan İshak peygamberin Yakub ve İs adlı iki oğlu dünyaya gelir. Yakub büyüdüğünde peygamber olur ve bu sebeple kardeşi İs ile arası açılır. Bunun üzerine Hz. Yakub babasının ölümünden sonra onun vasiyeti gereği Şam'a göç eder. Sonra burada Râhil ve Leyyâ ile evlenir. Hz. Yakub'un Leyyâ'dan altı oğlu olur. Rahil'den ise Yusuf ve Bünyamin adlı iki çocuğu doğar. Hz. Yusuf iki yaşında öksüz kalır. Babası onu diğer çocuklarına nazaran daha çok sever. Bir gün Hz. Yusuf bir rüya görür. Hz. Yusuf'u kardeşleri kıskanarak onu babalarından ayırmak için oyun bahanesiyle evden ayırıp çölde bir kuyuya atarlar ve babalarına onun öldüğünü söylerler. Dört gün sonra yolunu kaybeden bir kervan Hz. Yusuf'u bulup Mısır'a getirir. Kervanın öncüsü Malik onu Mısır'da köle olarak satışa sunar. Bunu duyan Mısır'ın bütün zenginleri orada toplanır. Onların

arasında Züleyha ve eşi Kitfir de vardır. Züleyha Hz. Yusuf'u görünce onun daha önce rüyasında görüp gönül verdiği şahıs olduğunu anlar ve bunun üzerine Hz. Yusuf'u köle olarak satın alır. Aradan bir zaman geçince Züleyha Hz. Yusuf'a aşkını itiraf eder, ancak karşılığını bulamaz. Bunun üzerine Züleyha hileye başvurarak Hz. Yusuf'u تنها bir eve çağırarak kavuşmayı ister. Hz. Yusuf ise, ondan kaçmaya çalışır ve bu sırada elbisesi yırtılır. Onu kapıdan çıkarken o hâlde gören Mısır azizi olup biteni öğrenmek ister ve Züleyha kendisinin haklı olduğuna eşini inandırmak için Hz. Yusuf'a iftira atar. Bunun üzerine Mısır azizi de onu zindana atmaya niyetlenir. Bu sırada beklenmeyen bir durum meydana gelerek bir bebek konuşmaya başlar ve bebek Hz. Yusuf'un elbisesinin arkadan yırtıldığına işaret eder. Bunun manasını anlayan Mısır azizi Hz. Yusuf'un haklı olduğunu kabul eder ve onu zindana atmaktan vazgeçer. Ancak bu olay üzerine Mısırlı kadınlar Züleyha hakkında dedikodu yapmaya başlarlar. Züleyha da onların hâlini anlamalarını sağlamak amacıyla onları yemeğe çağırarak önlerine meyva ve bıçak koydurur. Mısırlı kadınlar bu sırada Hz. Yusuf'u görünce şaşkınlıktan ellerini keserler ve Züleyha'nın durumunu anlayarak ona hak verirler. Böyle olmasına rağmen Züleyha'nın hakkında yapılan dedikodular bitmek bilmez. Züleyha da çareyi Hz. Yusuf'u zindana attırmakta bulur. Bundan sonra Hz. Yusuf zindanda bazı kişilerin rüyalarını yorumlar ve böylelikle rüya tabircisi olarak tanınır. Bir gün Mısır padişahı bir rüya görür ve bunu Hz. Yusuf'a yorumlatır. Hz. Yusuf rüyayı bütün manasıyla yorumlayarak ona birtakım önerilerde bulunur. Bunu çok beğenen Mısır şahı Reyyan, onu zindandan çıkararak suçunu sordurur. Bunun üzerine Züleyha kendi suçunu en sonunda itiraf etmek zorunda kalır. Bunun üzerine Hz. Yusuf'un değerini anlayan Mısır padişahı onu Mısır azizi yapar. Bu sırada Züleyha'nın eşi Kitfir hayatını kaybeder. Eşinin vefâtından sonra bütün malını ve güzelliğini kaybeden Züleyha bir gün putları kırarak iman eder. Daha sonra Hz. Yusuf'un yanına giderek ondan kendisi için dua etmesini ister. Hz. Yusuf Züleyha için dua edince Züleyha eski güzelliğine kavuşur. Bundan sonra Hz. Yusuf Cenab-ı Hakk'tan gelen emir üzerine Züleyha ile evlenir. Hz. Yusuf ile mutlu bir hayat süren Züleyha günler geçtikçe beşeri aşktan ilâhi aşka doğru yol alır. Bunun üzerine Hz. Yusuf onun için bir ibadethâne yaptırır. Daha sonra Hz. Yusuf bütün Mısır halkına yardım eder ve onun cömertliği her tarafa yayılır. Bunu duyan kardeşleri de Hz. Yusuf'un yanına gelerek çok zor durumda olduklarını söylerler. Onların kardeşleri olduğunu anlayan Hz. Yusuf ise, onların söylediklerine inanması için bir kişiyi yanlarında bırakıp Bünyamin adlı kardeşlerini Mısır'a getirmelerini ister. Onlar da çaresiz Yehuda'yı Hz. Yusuf'un yanına bırakarak Bünyamin'i Mısır'a getirirler. Hz. Yusuf da onlara istedikleri kadar yiyecek verir. Bünyamin'i onlarla göndermek istemeyen ve bu sebeple ekin tasını Bünyamin'in yükü arasına sıkıştıran Hz. Yusuf kardeşleri tam yola çıkacakken ekin tasının kaybolduğunu söyleyerek Bünyamin'i alıkoyar. Bunun üzerine kardeşleri bu durumu babalarına anlatır. Hz. Yakub da bir mektup yazarak çocuklarıyla Mısır'a gönderir. Mektubu Mısır'a getiren kardeşlerine Hz. Yusuf kendisinin bir zamanlar kuyuya attıkları kardeşleri olduğunu söyler. Bunu duyan kardeşleri çok pişman olur ve ondan kendilerini affetmesini ister. Onları affeden Hz. Yusuf kendi gömleğini babasına göndererek kardeşlerini Mısır'a davet eder. Hz. Yusuf'un gömleğini yüzüne süren Hz. Yakub'un gözleri açılır ve Mısır'a gidip oğluna kavuşur. Bir zaman sonra Hz. Yakub hastalanarak vefât eder. Hz. Yusuf da Cenab-ı Hakk'a dua ederek babasına kavuşmayı diler ve bunun üzerine o duası kabul olunarak dünyaya gözlerini kapatır. Bunu duyan Züleyha da Hz. Yusuf'un kabri başına giderek ruhunu teslim eder.

“Yusuf ve Züleyha” adlı eserin kesitlere ayrılması ve özetlenmesi bize metin hakkında genel bir fikir verebilir. Ancak bu şekilde biz metnin sadece yüzey yapısını görebiliriz. Oysa biçimbilimsel çözümlemede esas amaç temel dizgeye, yani derin yapıya ulaşmaktır. Bu sebeple burada yapılması gereken diğer işlem metni oluşturan parçaların birbirleri ile ilişkilerini ve metin içindeki işlevlerini tespit etmektir. Roland Barthes’e (2005: 109) göre, “*Bir anlatı her zaman için yalnızca işlevlerden oluşmaktadır. Onda her şey değişik derecelerde anlam taşır.*” Dolayısıyla anlatıcının mesneviyi kurgularken her türlü unsuru nasıl birleştirdiği oldukça önemli bir konu olarak karşımıza çıkar. Bu sebeple bizim bu çalışmamız sırasında zaman, mekân ve şahıslar üzerinde ayrı ayrı durmamız gerekecektir. Üzerinde durulması gereken bu unsurlardan ilki olayları yaşayan şahıslar ve onların işlevidir.

2- Yusuf ve Züleyha’da Şahıslar (Eyleyenler) ve Eylem alanları

Anlatılar olaylar üzerine kurulduğundan bir anlatıyı oluşturan en temel unsur şahıs unsurudur. Bu unsur bazı kaynaklarda “karakter” bazılarında da “kahraman” olarak isimlendirilir. Oysa, Greimas şahısları eyleme katılma yönleriyle ele alarak onlara “eyleyenler” adını verir. O şahısların fizikî ve ruhî özelliklerinin yerine onların anlatı içinde var olma sebepleri üzerinde durur. Greimas’ın düşüncesine göre, “*Anlatılar, çok değişik biçimlerde gerçekleşme durumu bulsalar da anlatıdaki olaylar aynı tip kişiler çevresinde gelişme gösterirler; bu eyleyenlerin özellikleri de anlatıdaki ilişkilerine ve işlevlerine göre belirlenir.*” (Rifat, 2008: 39-40). Greimas, bu düşüncesi doğrultusunda özne, nesne, gönderici, alıcı, yardımcı, engelleyici olmak üzere altı eyleyenden oluşan bir tasnif meydana getirir. Bu tasnife dikkatle bakıldığında buradaki özne, nesne ve engelleyici eyleyenlerinin aslında sırasıyla Divan edebiyatındaki aşık, sevgili ve rakip kavramlarına denk geldiği görülür. Bu açıdan Divan edebiyatının tanınmış mesnevilerinden birisi olan “Yusuf ve Züleyha” mesnevisi Greimas’ın eyleyenler modeline göre incelenmeye oldukça uygun bir eser olarak karşımıza çıkar. Söz gelimi mesnevinin şahıslarından Hz. Yusuf’u özne olarak ele alıp eyleyenler açısından inceleyecek olursak şunları söyleyebiliriz:

Özne: Bir anlatıda bir amaca, bir nesneye ulaşmak isteyen şahıstır. “Yusuf ve Züleyha” mesnevisinin öznesi Hz. Yusuf’tur.

Nesne: Bir anlatıda ulaşılmak istenen şeydir. Her öznenin ulaşmak istediği bir nesnesi vardır. Eğer olmazsa hikâyeye olmaz. Hz. Yusuf’un mesnevide ulaşmak istediği nesne kardeşleri yüzünden ayrılmak zorunda kaldığı çok sevdiği müşfik babasıdır.

Yardımcı: Öznenin nesnesine ulaşmasında ona yardımcı olan ve işini kolaylaştıran kişi ya da unsurlardır. Hz. Yusuf’un babasına ulaşmasında ona yardımcı olan kişiler oldukça fazladır. Bunlardan birisi onu kuyudan kurtaran Malik’tir. Hz. Yusuf onun sayesinde Mısır’a ulaşır. Hz. Yusuf’un bir diğer yardımcısı ise, onu zindandan çıkararak Mısır padişahı Reyyan’dır. Bunların dışında onun doğrudan öldürülmesi yerine kuyuya

atılmasını uygun gören Yehuda, Hz. Yusuf'un yaşadığını babasına söyleyen kurt, konuşarak Hz. Yusuf'un haklılığını kanıtlayan bebek, Hz. Yusuf'un babasına haber götüren Arap tüccar da Hz. Yusuf'un birer yardımcısıdır. Nihayet Hz. Yusuf'un yardımcısının bu şekilde fazla olması hikâyenin sonunun mutlu bitmesini sağlamıştır.

Engelleyici: Öznenin nesneye ulaşmasına engel olan şahıs ya da durumlardır. Bunların fazlalığı da hikâyenin uzamasına ve mutsuz bitmesine sebep olur. Hz. Yusuf'u babasından ayıran ve ona ulaşmasını engelleyen kişiler Hz. Yusuf'un kardeşleridir. Bunun dışında bir diğer engel de o babasına ulaşmak için çırpınırken önüne çıkan ve onun istikametini değiştirmek isteyen Züleyha'dır.

Gönderici: Özneyi nesneye yönlendiren şahıs ya da duygu ve düşüncelerdir. Hz. Yusuf eski huzurlu günlerine dönmek istediği için onu babasına yönlendiren sebep kendi duygusu, yani baba sevgisidir.

Alıcı: Öznenin nesnesine ulaşmasından etkilenen kişidir. Bu unsur birden fazla kişiyi etkileyebilir. Hz. Yusuf'un babasına kavuşması hem kendisini hem de babasını etkilediği için her ikisi de alıcı kabul edilebilir. Çünkü Hz. Yusuf gibi Hz. Yakub da hikâyenin başından sonuna kadar büyük bir arzuyla oğluna kavuşmayı ister.

“Yusuf ve Züleyha” mesnevisinde Hz. Yusuf'un hayatı Züleyha'nın hayat hikâyesi ile kesiştiğinden bu kez Züleyha'yı özne olarak alacak olursak onu da eyleyenler açısından şöyle inceleyebiliriz:

Özne: Hz. Yusuf'a kavuşmayı isteyen, yani bir nesnesi olan Züleyha mesnevinin öznesi durumuna geçer.

Nesne: Züleyha'nın nesnesi Hz. Yusuf'tur.

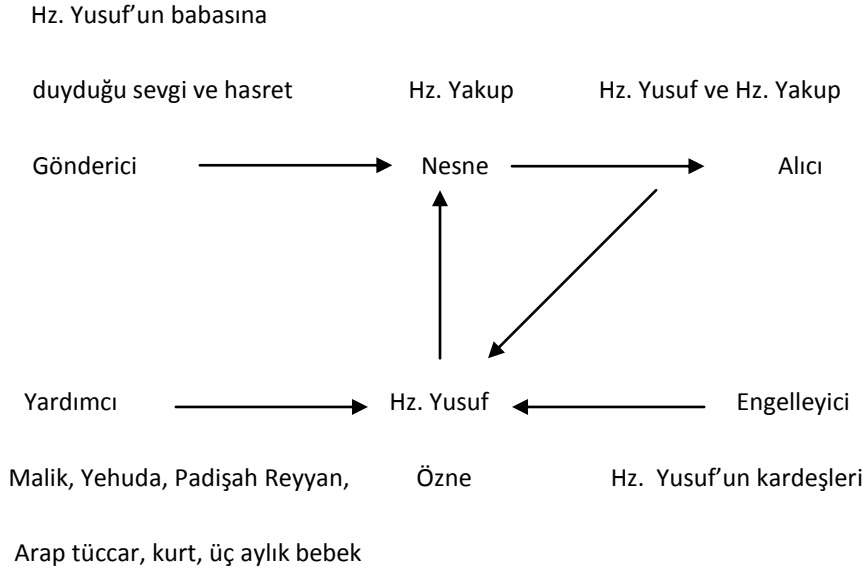
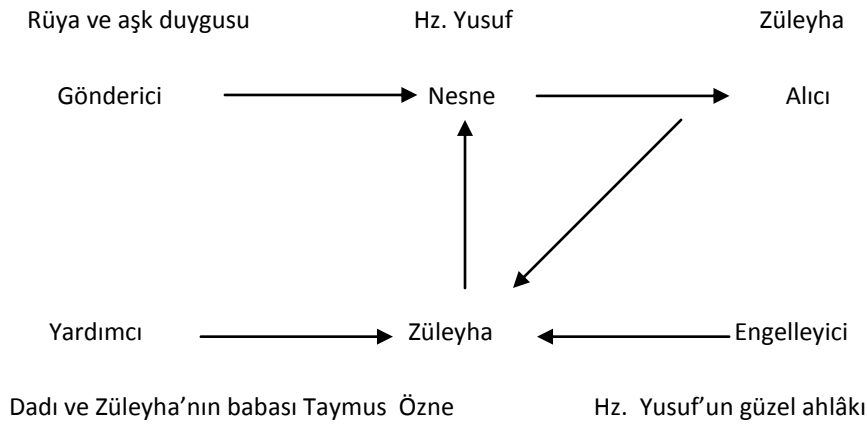
Yardımcı: Züleyha'nın en önemli yardımcısı onun dadısıdır. Bunun dışında Züleyha'nın babası Taymus da kızının mutluluğunu istediğinden Züleyha'nın yardımcısı durumundadır.

Engelleyici: Züleyha'nın nesnesine ulaşmasına engel olan iki durum söz konusudur. Bunlardan birisi onun evli bir kadın olması, diğeri ise, Hz. Yusuf'un onun aşkına karşılık vermemesidir.

Gönderici: Züleyha'yı nesnesine yönlendiren esas unsur rüyadır. Çünkü Züleyha Hz. Yusuf'u rüyasında görüp ona gönül verir.

Alıcı: Hikâyenin sonunda Züleyha nesnesi olan Hz. Yusuf'a kavuştuğundan dolayı mutlu olur. Bu sebeple de bu durumdan kendisi etkilendiği için o aynı zamanda alıcı sayılır.

Bu şekilde Hz. Yusuf ve Züleyha ile ilgili yapmış olduğumuz değerlendirmelerimizi onların anlatı içindeki konumlarını daha iyi belirleyebilmek amacıyla Greimas'ın modelinden yola çıkarak ayrı ayrı şu şekilde şemalaştırabiliriz:

Şekil: I (Özne: Hz. Yusuf)**Şekil: II** (Özne:Züleyha)

Yukarıdaki şemalar Hz. Yusuf ve Züleyha hikayesini oluşturan şahıslar arasındaki ilişkiyi göstermekle birlikte aynı zamanda onların işlevlerini de açıkça ortaya koymaktadır. Zaten eyleyenler, yani şahıslar anlatı içinde işlevleriyle değer kazanırlar. “Masalın Biçimbilimi” adlı eserinde, “İşlevler masalın temel öğelerini, olayı oluşturan öğeleri simgeler.” diyen Propp (2008: 71) da öncelikle anlatıda işlevler üzerinde durmuş ve çalışması sonunda genel olarak masalarda otuz bir işlev olduğunu tespit etmiştir. İşlevleri

şahısların eylemleri olarak kabul eden Propp, masallarda şu yedi eylem alanını dikkatlere sunmuştur:

- 1-Saldırganın eylem alanı
- 2- Bağışçının eylem alanı
- 3- Yardımcının eylem alanı
- 4- Aranılan kişinin eylem alanı
- 5- Gönderenin eylem alanı
- 6- Kahramanın eylem alanı
- 7- Düzmece kahramanın eylem alanı (Propp, 2008: 80-81)

Greimas'ın eyleyenler tasnifinden faydalanarak ele aldığımız “Yusuf ve Züleyha” adlı eserin şahıs kadrosunu yine, Propp'un sözü edilen bu yedi eylem alanına göre de şu şekilde değerlendirmemiz mümkündür:

1- Saldırganın eylem alanı: Hz. Yusuf'u döverek kuyuya atan ve babalarından ayıranlar Hz. Yusuf'un kardeşleri olduğundan saldırgan eylem alanını onlar temsil eder. Onların bu eylemleri hikâyeyi başlatan temel sebep olduğundan büyük önem arz eder. Çünkü babasından ayrılan Hz. Yusuf mesnevi boyunca babasına ulaşmaya çalışır.

2- Bağışçının eylem alanı: Eserde bağışçı durumunda olan kişi Mısır padişahı Reyyan'dır. O suçsuz yere zindanda sıkıntı çeken Hz. Yusuf'u oradan kurtararak onun Mısır azizi olmasını sağlar.

3- Yardımcının eylem alanı: Hz. Yusuf'u kuyudan kurtaran Malik mesnevide yardımcıının eylem alanını gerçekleştirir. Yine kurt, Yehuda, zindandaki genç ve Arap tüccar da onun birer yardımcısıdır.

4- Aranılan kişinin eylem alanı: Anlatıda aranılan kişi konumunda olan Hz. Yakup'tur. Hz. Yusuf mesnevinin başından sonuna kadar ayrıldığı babasına kavuşmak ister.

5- Gönderenin eylem alanı: Hz. Yusuf'u babasına kavuşmaya yöneltten unsur onun kendi duygusudur. Bu sebeple Hz. Yusuf'un baba sevgisini gönderici olarak kabul edebiliriz. Ancak aynı zamanda anlatının başında Hz. Yusuf'u babasından ayırarak onu bir

arayışa sürükleyenler kıskanç kardeşler olduğundan onlar da bu şekilde gönderen işlevini üstlenirler.

6- Kahramanın eylem alanı: Mesnevide kahramanın eylem alanını Hz. Yusuf gerçekleştirir. O kardeşleri yüzünden babasından ayrı kalır ve anlatı boyunca birtakım sorunlarla mücadele ederek mutlu sona ulaşır.

7- Düzmece kahramanın eylem alanı: Bunu mesnevide Züleyha temsil eder. Çünkü o babasına kavuşmak isteyen Hz. Yusuf'un nesnesi olmaya çalışır. Züleyha, Hz. Yusuf'un babasına olan sevgisinin yön değiştirmesini ve Hz. Yusuf'un sadece kendisini sevmesini arzu eder. Oysa Hz. Yusuf Züleyha'nın aşkına değil, baba şefkatine kavuşmak için çabalar. Bu sebeple de kendisine aşkını haykıran Züleyha'ya şöyle seslenir:

Dedi Yusuf bana ne sevdâ-yı cân

Yusuf dedi: "Can sevdası bana ne,

Benim için ererse gayra ziyân

Benim için başkasına zarar verirse.

Degülem ben o kimse kim gayra

Ben ulaşmak için hayra,

Şerr edem uğramağ için hayra (Hamdî,1991:321) Kötülük edecek kimse değilim başkasına" (Hamdî, 2005:403)

Yine mesnevide Züleyha için de Mısır azizi düzmece kahraman durumundadır. Züleyha rüyasında gördüğü Hz. Yusuf'u ararken onun o anki Mısır azizi olduğunu düşünerek yanlış kişi ile evlenir. Ancak Kıtıfır'ın evlenmek istediği kişi olmadığını anlayınca dilinden şu sözler dökülür:

Bu değil ol ki aklım aldı benim

Bu, o değil; baskımı aldı benim,

Eridi hasretinde cân ü tenim

Hasretinden eridi can ve bedenim.

Bu değil ol ki bildirip özünü

Bu o değil; bildirip özünü,

Aklımın rûşen etti yıldızını (Hamdî,1991: 229-230) Parlattı aklımın yıldızını (Hamdî, 2005: 282)

Görüldüğü üzere "Yusuf ve Züleyha" mesnevisi içinde yer alan şahıslardan her biri eylem alanlarıyla anlatı içinde anlam kazandığından burada onları eyleme geçiren

sebeplerden de ayrıca bahsetmemiz gerekir. İşte bu sebepler mesnevide karşımıza eksikliği hissedilen nesnelere ya da aranan objeler olarak çıkmaktadır.

3- Yusuf ve Züleyha’da Aranan Objeler (Nesneler)

“Yusuf ve Züleyha” mesnevisinde olayların akışına yön veren iki temel aranan obje bulunmaktadır. Bunlardan birisi Hz. Yusuf’un babası Hz. Yakup’tur. Hz. Yusuf hikâyenin başından sonuna kadar hep babasına ulaşmak için çaba gösterir ve onu arar. Çünkü mesnevinin başlangıcında Hz. Yusuf babası ve kardeşleri ile mutlu bir yaşantı sürdürürken bir anda hayatının akışı değişmiş ve kardeşleri tarafından babasından uzaklaştırılmıştır. Bu sebeple Hz. Yakup Hz. Yusuf için aranan obje olmuştur.

Mesnevide aranan ikinci obje ise, Hz. Yusuf’tur. O anlatıda önceleri arayan şahıs konumundayken sonra aranan obje hâline geçer. Bu sebeple Hz. Yusuf da Züleyha’nın sebatla aradığı objesidir. Hz. Yusuf aynı zamanda Hz. Yakub’un da aranan objesi durumundadır. Hz. Yakub çok sevdiği oğlundan ayrıldıktan sonra sürekli onu arar ve ağlamaktan gözleri kör olur. Ancak dile gelen kurttan oğlunun yaşadığını öğrenen Hz. Yakub kavuşmayı isteyerek şu gazeli söyler:

Kandasın ey nûr-ı dîde kandasın

Ey gözümün nuru nerdesin?

Ey Nihâl-i nâ-resîde kandasın

Nerdesin, ey taze fidan nerdesin?

Mekr ü âli şiddetinden zâlimin

Zalimin büyük şiddetinden ve hilesinden,

Uğrayan zulm-i şedîde kandasın

Şiddetli zulümlere uğrayan nerdesin?

Haste cismimden firâkın derd ile

Ayrılığın derdiyle hasta bedenimden,

Olmadin cânım remîde kandasın

Canım korkmadı mı, nerdesin?

Bulmadın her giz cemâlinden eser

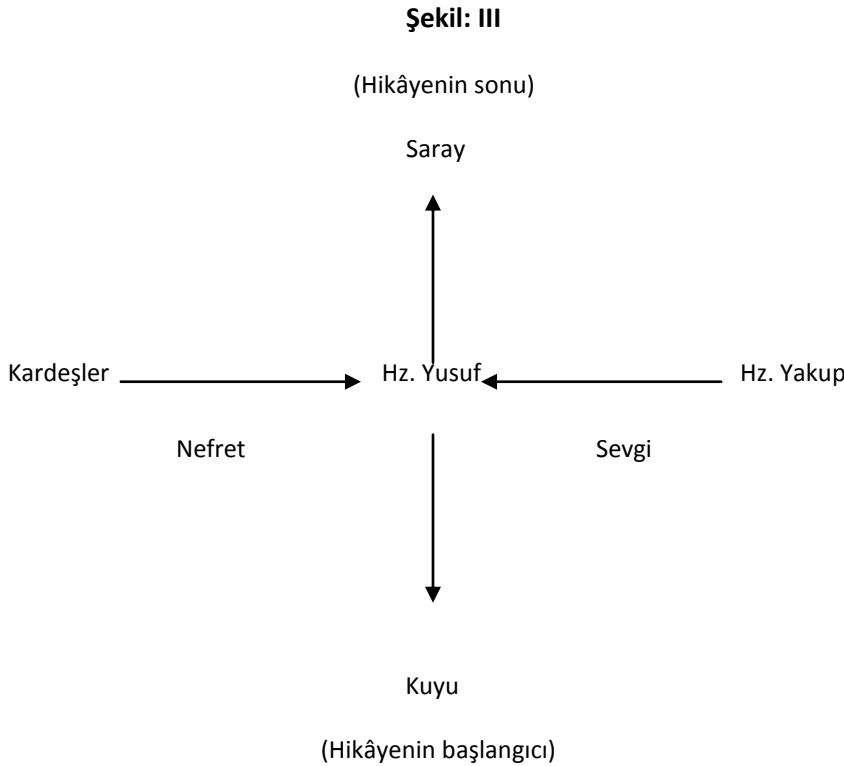
Gizlenmiş yüzünden eser bulamadım,

İstedim ins ü perîde kandasın (Hamdî, 1991: 110) İnsan ve periden sordum, nerdesin? (Hamdî, 2005: 125)

Bir anlatıda şahıslar objeleri ararken onların birtakım engellerle karşılaşması kaçınılmazdır. Bu engeller, arayan şahıslar açısından anlatıda birer sorun olarak karşımıza çıkar ve bu sorunlar da ne kadar fazla olursa hikâye o kadar uzun olur. Sorunlar çözüldüğünde ise, hikâye sona erer.

4- Yusuf ve Züleyha'da Sorunlar ve Çözümler

Bir anlatının oluşabilmesi için iki zıt gücün birbiri çatışması ve bazı sorunların ortaya çıkması gerekir. “Yusuf ve Züleyha” mesnevisi de iki temel duygunun çatışmasından meydana gelmiştir. Bu duygulardan birisi Hz. Yakub’un oğluna duyduğu kuvvetli sevgi, diğeri ise, Hz. Yusuf’un kardeşlerinin ona duyduğu aşırı nefrettir. Bu iki duygunun karşı karşıya gelmesi mesnevide bir sorun olarak belirerek önce Hz. Yusuf’u kuyunun en dibine düşürmüştü, sonrasında ise, onun Mısır’a aziz olmasına vesile olmuştur. Bunu basit bir şema ile şöyle ifade edebiliriz:

Bu şekilde Hz. Yusuf'un kardeşlerinin kıskançlığı ile başlayan "Yusuf ve Züleyha" mesnevisinde ortaya çıkan sorunlar ile bunların çözümlerini şahıslara göre ayrı ayrı şu şekilde tablo üzerinde gösterebiliriz:

Tablo: I

Hz. Yusuf'un Karşılaştığı Sorunlar ve Bunların Çözümleri	
1- Hz. Yusuf'un kuyuya atılması.	1- Kervanın gelip Hz. Yusuf'u kuyudan kurtarması.
2- Hz. Yusuf'un kervanla giderken onlardan uzaklaşması üzerine kervandaki kişilerden zulüm görmesi.	2- Kervandakilerin başlarına belâ gelince Hz. Yusuf'un değerini anlamaları.
3- Hz. Yusuf'un evli bir kadın tarafından sevilmesi.	3- Hz. Yusuf'un Züleyha'ya nasihat ederek ondan uzaklaşması.
4- Züleyha'nın Hz. Yusuf'a kavuşmayı istemesi.	4- Hz. Yusuf'un ondan kaçarak kurtulması.
5- Züleyha'nın Hz. Yusuf'a iftira atması.	5- Üç aylık bebeğin konuşması sonucu Hz. Yusuf'un suçsuzluğunun anlaşılması.
6- Hz. Yusuf'un zindana atılması.	6- Mısır padişahının Hz. Yusuf'u zindandan çıkarması.
7- Hz. Yusuf'un babasından ayrı kalması.	7- Hz. Yakub'un Mısır'a gelmesiyle Hz. Yusuf'un babasına kavuşması.

Tablo: II

Züleyha'nın Karşılaştığı Sorunlar ve Bunların Çözümleri	
1- Züleyha'nın rüyasında gördüğü hayalî bir şahısa aşık olması.	1- Hz. Yusuf'un yaşayan gerçek bir insan olması ve Züleyha'nın onunla karşılaşması.
2- Züleyha'nın Hz. Yusuf'a duyduğu sevgiye karşılık bulamaması.	2-Hikâyenin sonunda Züleyha'nın Hz. Yusuf ile evlenmesi.
3- Züleyha'nın Hz. Yusuf'un Mısır azizi olduğunu düşünerek yanlış kişi ile evlenmesi.	3- Mısır azizi Kitfir'in vefat ederek aradan çekilmesi.
4- Züleyha'nın hakkında Mısırlı kadınların dedikodu yapmaları.	4- Züleyha'nın çağırdığı yemeğe giden kadınların Hz. Yusuf'un güzelliğini görerek ellerini kesmeleri ve Züleyha'nın halini anlamaları.
5- Züleyha'nın Hz. Yusuf'un çağrılarını kulak vermeyerek puta tapması.	6- Züleyha'nın putları kırarak iman etmesi ve Hz. Yusuf'un onunla evlenmesi.

Tablo: III

Hz. Yakub'un Karşılaştığı Sorunlar ve Bunların Çözümleri	
1- Hz. Yakub'un çok sevdiği oğlundan ayrı kalması.	1- Mısır'a giderek Hz. Yakub'un oğluna kavuşması.
2- Hz. Yakub'un kaybolan oğlu için ağlamaktan gözlerinin kör olması.	2- Hz. Yusuf'un gömleğini gözlerine sürünce Hz. Yakub'un gözlerinin açılması.

Yukarıdaki tablolarda sıralanan sorunlar ile çözümleri belirli bir zamanda ve mekânda vücuda gelip yine belirli bir zaman ve mekân içerisinde çözüme kavuşmuştur. Bu sebeple “Yusuf ve Züleyha” mesnevisinde mekân ve zaman unsuru önemli işleve sahiptir.

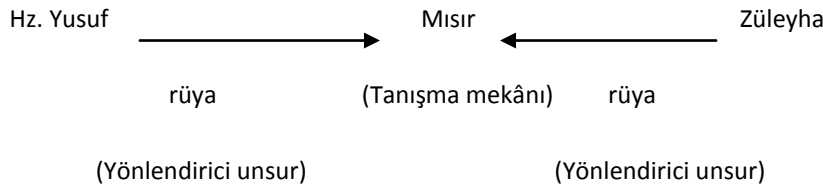
5- Yusuf ve Züleyha'da Mekân ve Zaman

Bir anlatıda olayların meydana gelebilmesi ya da şahıslar arası bir iletişimin oluşabilmesi için gerçek ya da hayalî bir mekâna ihtiyaç vardır. Bu mekânlar metin içerisinde uzun uzun tasvir edilebileceği gibi sadece mekânların isimlerinin verilmesiyle de yetinilebilir. Ancak burada önemli olan mekânların anlatı içindeki işlevleridir.

“Yusuf ve Züleyha” mesnevisinde isimleri sayılan Kenan, Mısır, Şam, Nablus, Bîsân, Askalan, Ariş, Nil Nehri gibi coğrafi mekânların her biri anlatı içinde ayrı ayrı fonksiyona sahiptir. Söz gelimi, Hz. Yusuf'un yolculuğu sırasında uğradığı Nablus, Bîsân, Askalân, Ariş ve Nil Nehri Kenan şehri ile Mısır arasında köprü işlevini yerine getirir. Yine Mısır da metin içinde Hz. Yusuf ve Züleyha'yı karşılaştırma işleviyle ön plâna çıkar. Bu noktada rüya ve mekân arasındaki ilişkiden de söz etmemiz gerekir. Çünkü hem Hz. Yusuf'un rüyası hem de Züleyha'nın rüyası onları Mısır'a yönlendirir. Hz. Yusuf gördüğü güzel rüyanın ardından kardeşleri tarafından kuyuya atılır ve daha sonra onu bulan kervan

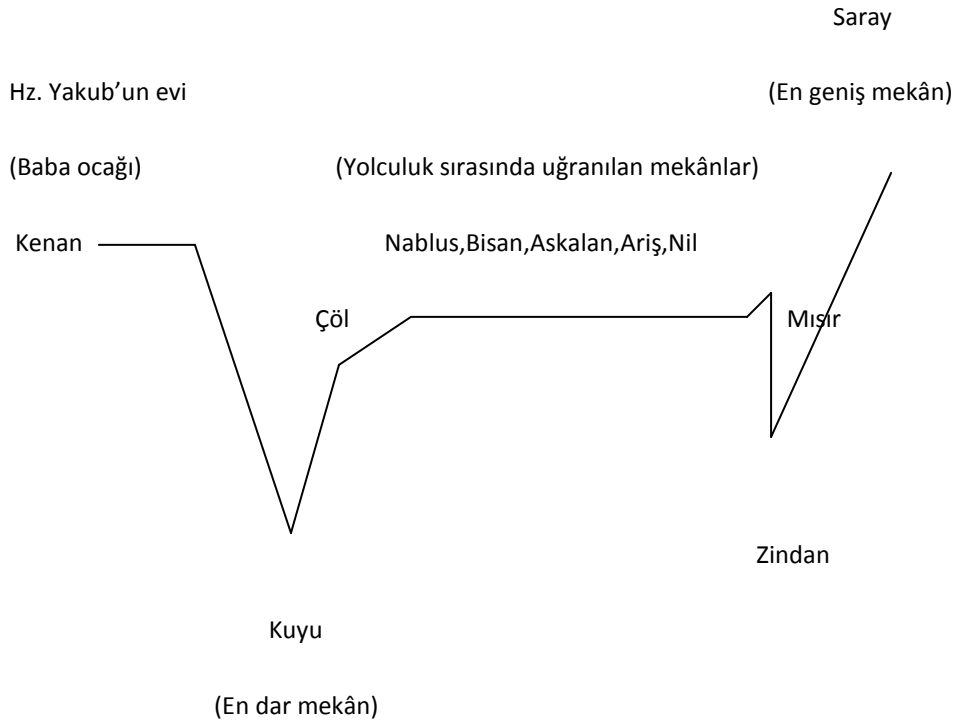
tarafından Mısır'a götürülür. Züleyha da Hz. Yusuf'u rüyasında gördükten sonra onu Mısır azizi zannederek yanlışlıkla Kıtıfır ile evlenir ve böylelikle Kıtıfır'ın eşi olarak Mısır'a gider. Sonrasında Züleyha ve Hz. Yusuf Mısır'da karşılaşır. Bunu basit bir şema ile şöyle gösterebiliriz:

Şekil: IV

Aslında mesnevide bulunan mekânların tamamı, Hz. Yusuf'un hayatındaki iniş-çıkışları, yani değişimleri gösterdiğinden anlatı açısından oldukça önemli göreve sahiptir. Bunu grafik üzerinde şu şekilde ifâde etmemiz mümkündür:

Şekil: V

Yukarıda yer alan mekânlarda Hz. Yusuf belirli bir süre zarfında bulunduğu göre, “Yusuf ve Züleyha” mesnevisinde zamanı mekândan ayrı tutmamız mümkün değildir. Zaten bir anlatıyı oluşturan en temel unsurlar şahıs, zaman ve mekândır. Bu üç temel kavram Tahsin Yücel’in deyişi ile “anlatının yerlemleri”dir (Yücel, 1993: 11). Dolayısıyla şahıs, zaman ve mekânın bir araya gelmesi bir anlatının oluşması demektir. “Bir kişi istediği zamanda istediği bir yerde bulunursa, burada ‘kişi-zaman-mekân birlikteliği’ söz konusudur; yani kronotop vardır.” (2000 : 139) diyen Şaban Sağlık’a (2000 : 149) göre, yine “Kronotop hali, edilgenliktir, mutluluk halidir; yani olaysızlık halidir. Olay hali ise kronotopun bozulmasıdır.” “Yusuf ve Züleyha” mesnevisini şahıs, zaman ve mekân birlikteliği açısından ele alacak olursak anlatının başında Hz. Yusuf’un babası ve kardeşleri ile beraber huzurlu bir yaşantısının olduğuna tanık oluruz. Sonrasında kardeşlerinin Hz. Yusuf’u babalarından ayırmalarıyla birlikte kronotop hâli bozulur. Bunu şöyle tablolaştırabiliriz:

Tablo: IV

Kronotop hâli	Kronotop hâlinin bozulması
Hz. Yusuf ve Hz. Yakub bir arada yaşar. (Bir arada bulunma hâli)	Hz.Yusuf ve Hz.Yakub birbirinden ayrılır. (Ayrılma, kopma hâli)

Bu şekilde kronotop hâlinin bozulması Hz. Yusuf’un hikâyesini başlatan temel sebep olarak karşımıza çıkar. Bundan sonra Hz. Yusuf bir arayış içine düşerek eski durumuna dönmeye çalışır. Bu kronotop hâline ulaşmaya kadar aynı şekilde sürüp gider. Dolayısıyla başlangıç hâline dönüş belirli bir süreyi kapsayacağından anlatının zaman kurgusu bu noktada oldukça önem kazanır.

Bir anlatıda anlatıcı zamanı kurgularken kronolojik bir sıra takip edemeyeceğinden birtakım anlatım tekniklerinden faydalanır. “Yusuf ve Züleyha” mesnevisinde de anlatıcı zamanı düzenlerken kimi zaman özetleme kimi zaman yavaşlatma kimi zaman da geriye kırılma tekniğine başvurmuştur. Söz gelimi, Hz. Yusuf’un on iki yaşına gelişini anlatıcı zaman atlaması yaparak bir beyitte şöyle özetler:

Çünkü serv oldu ol nihâl-i cemâl

Servi olunca o güzelliğin fidanı,

Ömr-i eyyâmı oldu on iki sâl (Hamdî, 1991: 69)

On iki sene oldu onun ömür zamanı(Hamdî, 2005: 70)

Böylece anlatıda zaman açısından tasarrufa giden anlatıcı Hz. Yusuf’un kuyuya atılışı ve sonrasında Hz. Yakub’un yaşadığı hüznü ise, yavaşlatma tekniğinden faydalanarak sayfalarca anlatmıştır. Yine anlatıcı zaman sapmalarına da anlatıda yer vermiştir. Buna örnek olarak Züleyha’nın hayat hikâyesinin anlatıldığı kısım verilebilir. Çünkü sözü Yusuf ile Züleyha’nın Mısır’da karşılaşacakları ana getiren anlatıcı, burada geriye kırılma tekniğini kullanarak şöyle söyler:

Sebebin ger sorarsan ol şegabun

Eğer sorarsan o fitnecinin sebebini,

Dinle imdi hikâyetin sebebini (Hamdî, 1991: 180)

Şimdi dinle hikayenin sebebini(Hamdî, 2005: 212)

Bu beyitten sonra Züleyha’nın hikâyesini uzun uzun anlatan anlatıcı daha sonra tekrar ana dönerek sözüne şöyle devam eder:

Demidir Hamdî merd-i dânâya

Hamdî! Vaktidir bilen insana,

Yusuf’u göstere Züleyha’ya (Hamdî, 1991: 240)

Yusuf’u gösteresin Züleyha’ya (Hamdî, 2005: 296)

Bu şekilde mesnevîde farklı tekniklerle ortaya konan zaman unsuru şahısların konumundaki değişme açısından oldukça önemli bir işleve sahiptir. Bunu bir tabloda şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo: V

Hz. Yusuf		Züleyha
1. Aşama	Köle(Zayıf durumda)	Mısır azizinin karısı (Güçlü durumda)
Geçiş zamanı	Güçlenme süresi	Zayıflama süresi
2. Aşama	Mısır azizi (Güçlü durumda)	Güzelliğini ve mülkünü kaybetmiş ihtiyar bir kadın (Zayıf durumda)

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, birinci aşamada Züleyha her türlü imkâna sahip güçlü bir şahsiyetken Hz. Yusuf onun karşısında zayıf ve aciz bir köle durumundadır. İkinci aşamada ise, bu görüntünün tamamen tersi bir durum söz konusudur. Bu aşamada Hz. Yusuf Mısır azizliğine yükselirken Züleyha bütün malını ve mülkünü kaybeder. Nitekim burada birinci ve ikinci aşamayı birbirinden farklı kılan en önemli etken, zaman unsuru olarak karşımıza çıkar.

Bir anlatıyı oluşturan zaman, mekân, şahıs vb. işlevsel birimleri ayrı ayrı ele aldıktan sonra çalışmamızın bu kısmında anlatıyı oluşturan bütün unsurları bir arada değerlendirecek olursak şunları söyleyebiliriz:

Sonuç ve Değerlendirme

Anlatma esasına dayalı bir metin örneği olan “Yusuf ve Züleyha” mesnevisini biçimbilimsel yöntemle incelediğimizde metni vücuda getiren bütün unsurların belli bir düzen içinde anlatıda yer aldığını ve bundan dolayı da bu unsurların her birisinin anlatı içinde birbirinden farklı işleve sahip olduğunu açıkça görürüz. Söz gelimi, anlatının şahıslarından güzelliği temsil eden Hz. Yusuf olay örgüsü içinde kahramanın eylem alanını gerçekleştirirken, hırsı ve aşkı temsil eden Züleyha da düzmece kahramanın eylem alanıyla metindeki yerini almıştır. Sabrı temsil eden Hz. Yakub ise, mesnevide aranılan objenin işlevini yerine getirmiştir.

Şahıslar arasında konuşma, tanışma ya da tartışma gibi birtakım iletişim durumlarının meydana gelmesinde de mekân unsuru metinde önemli rol üstlenmiştir. Aynı şekilde mekânla kaynaşmış bir hâlde anlatıda yer alan zaman unsuru da gerek olayların akışına yön vermesiyle gerekse kişilerin durumundaki değişmeler üzerinde etkili olmasıyla metin içinde kendi işlevini ortaya koymuştur.

“Yusuf ve Züleyha” mesnevisini kendi içinde çözümlenebilir bir yapı olarak ele aldığımızda, dikkatimizi çeken bir başka husus da metnin yapısını oluşturan pek çok nitelik ile yer yer modern romanın anlatı seviyesine yaklaşmasıdır. Çünkü eser modern anlatıda olduğu gibi temel anlatı-alt anlatı şeklinde kurgulanmıştır. Yine metinde diyalog, geriye kırım, özetleme, yavaşlatma, tasvir, iç monolog, ruh tahlili gibi modern anlatım tekniklerinden de başarıyla faydalanılmıştır. Ayrıca hikâyeden bağımsız birer parça gibi duran gazeller de metinde modern anlatıdaki iç monoloğun işlevini yerine getirmiştir.

Kısacası, tamamiyle metnin biçimsel özelliği, yani eserin estetik yönü üzerinde durduğumuz bu çalışmamızın sonunda diyebiliriz ki, Akşemsettinzâde Hamdullah Hamdî “Yusuf ve Züleyha” adlı eserinde bu “en güzel kıssa”yı mesnevi anlatı türü içinde başarılı bir şekilde işleyerek sunmuştur.

KAYNAKÇA

Akşemsettinzâde Hamdullah Hamdî (1991). *Yusuf u Züleyha (Haz: Naci Onur)*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Akşemsettinzâde Hamdullah Hamdî (2005). *Yusuf ve Züleyha (Haz: Yılmaz Tombak-M. Ahmet Özyapıcı)*, İstanbul: Ve Edebiyat Yayınları.

Ayşegül Yüksel (1995). *Yapısalcılık ve Bir Uygulama (2. Basım)*, Ankara: Gündoğan Yayınları.

Elmalılı Hamdi Yazır (1971). *Hak Dini Kur'an Dili C.4.*, İstanbul: Eser Kitabevi.

Fatma Erkman-Akerson (2005). *Göstergebilime Giriş*, İstanbul: Multilingual.

İslâm Ansiklopedisi C. 13 (1993), İstanbul: Millî Eğitim Yayınları.

Mehmet Rifat (2008). *Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramları (2. Baskı)*, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Nihad Sâmî Banarlı (1983). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Nurullah Çetin (2003). *Şiir Çözümleme Yöntemi (1. Baskı)*, Ankara: Öncü Basımevi.

Rasim Deniz (1998). *Haliloğlu Ali'nin Yusuf ve Zeliha Kısası*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Roland Barthes (2005). *Göstergebilimsel Serüven (Çev: Mehmet Rifat-Sema Rifat)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Şaban Sağlık (2000). "Parodiden Varoluş'a Öykünün Evrensel Dili (Yapısı)", *Hece Dergisi*, (Öykü Özel Sayısı), 138-151.

Tahsin Yücel (1993). *Anlatı Yerlemleri (2. Baskı)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tzvetan Todorov (2008). *Poetikaya Giriş (2. Basım)*, İstanbul: Metis Yayınları.

Vladimir Propp (2008). *Masalın Biçimbilimi* (Çev: Mehmet Rifat-Sema Rifat), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yavuz Bayram (2009). Anlatma Esaslı Metinlerin Çözümünde Biçimbilimsel Yöntem ve Hüsn ü Aşk örneği, *Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi*, 33 (Cem Dilçin Özel Sayısı), s. 87-103.